

The features of the development of professional lawyers' consciousness as a systemic formational component of the personal development have been revealed which include a set of special desires (subjective factors): trends, needs, motivations, interests, attitudes which are consciously being developed on the basis of the person's intrinsic abilities as well as a set of skills and sustainable behavioral skills matching these desires and abilities, self-regulation, self-organization which are constantly revealed and require self-improvement.

Key words: lawyers' professional activity, consciousness, professional consciousness, self-consciousness, the objective and subjective factors of the development of professional consciousness, professional personal potential.

Отримано: 18.08.2013 р.

УДК 377.034

Е.М.Попович

Особливості морального розвитку учнівської молоді в системі професійно-технічної освіти: результати експериментального дослідження

Е.М.Попович. Особливості морального розвитку учнівської молоді в системі професійно-технічної освіти: результати експериментального дослідження. У статті розглянуто теоретичні концепції морального розвитку особистості в психологічній парадигмі. Прослідковано погляди науковців, які торкалися проблеми морального розвитку. Зокрема, розглянуто походження, функціонування структури моральних феноменів у руслі вітчизняних психологічних досліджень. Висвітлено проблеми морального розвитку молоді в ПТНЗ. У статті представлена програма експериментальної роботи щодо дослідження особливостей морального розвитку учнівської молоді закладів професійно-технічної освіти. Наведено результати експериментального дослідження морального розвитку учнів ПТНЗ. Сформульовані вимоги, необхідні для ефективної реалізації програми морального розвитку учнів ПТНЗ.

Ключові слова: моральний розвиток, моральна свідомість, соціально-психологічні установки, моральне виховання, смисложиттєві орієнтації, ціннісні орієнтації, психологічний тренінг, психологічні методи.

Э.М.Попович. Особенности морального развития ученической молодежи в системе профессионально-технического образования: результаты экспериментального исследования. В статье рассмотрены теоретические концепции нравственного развития личности в психологической парадигме. Прослежены взгляды ученых, касающихся проблем нравственного развития личности. В частности, рассмотрено происхождение, функционирование структуры моральных феноменов в русле отечественных психологических исследований. Освещены проблемы нравственного развития молодежи в ПТУ. В статье представлена программа экспериментальной работы по исследованию особенностей нравственного развития учащейся молодежи учреждений профессионально-технического образования. Приведены результаты экспериментального исследования нравственного развития учащихся ПТУ. Сформулированы требования, необходимые для эффективной реализации программы нравственного развития учащихся ПТУ.

Ключевые слова: нравственное развитие, моральное сознание, социально-психологические установки, нравственное воспитание, смысло-жизненные ориентации, ценностные ориентации, психологический тренинг, психологические методы.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В процесі створення в закладі професійно-технічної освіти психолого-педагогічних умов морального розвитку учнів слід взяти до уваги, що існуючі умови не є ефективними. Провідною відмінністю сьогочасного етапу освітнього розвитку є те, що нині моральне виховання не може спиратися на існуючі в суспільстві взірці та форми поведінки, оскільки преса, засоби масової інформації та й життєвий досвід дітей вказують на успішність і соціальне визнання тих представників різних суспільних верств, які слідуєть аморальним ідеалам і цінностям. За умов відсутності зовнішньої соціальної підтримки педагоги та психологи ПТНЗ мають більшою мірою переорієнтувати свої зусилля на розкриття та реалізацію внутрішньоособистісних ресурсів учнівської молоді. У цьому контексті важливо спиратися на свідомість, логіку, почуття, совість особистості, уникаючи при цьому моралізаторства. Зрозуміло також, що епізодичні поодинокі заходи не зможуть розв'язати проблему морального розвитку молоді в ПТНЗ. Отже актуальним є комплексний вплив на основі спеціально розробленої психологічної програми морального розвитку учнів ПТНЗ, провідною частиною якої є впровадження групових психологічних методів: тренінгів, групових дискусій, рольових ігор, психодраматичних дій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема морального розвитку особистості зберігає свою актуальність протягом

тривалого часу. Особливо зростання інтересу до неї спостерігається у кризові для суспільства періоди, що дезорганізують його соціально-економічну й морально-етичну основу. Тому останнім часом усе більше уваги приділяється вивченню складних феноменів існування людини, що перебувають на стику психології й інших наук, зокрема філософії. До таких феноменів належать, наприклад, воля, неправда, правда, совість, добро й зло.

У наш час відомий феноменологічний підхід до вивчення морального досвіду, орієнтацій, моральних уявлень людини. Оскільки проблема моральності успадкована психологією від етики й філософії, даний підхід більш властивий філософії, а також екзистенціальній психології [4]. У межах даного підходу моральність трактується як така, що має загальнолюдський характер, оскільки являє собою систему ціннісних орієнтацій, нормативних вимог і способів формування особистості. Цей підхід розкриває, в основному, сутність, природу й джерела виникнення моральних категорій як загальнолюдських. На відміну від феноменологічного підходу педагогічний підхід більшою мірою орієнтований на виховання за допомогою оцінки узагальнених прикладів. Незважаючи на всю цінність такого підходу, він явно недостатній, оскільки практично не враховує конкретні уявлення про добро й зло та суб'єктивний моральний досвід дітей.

Стосовно психологічного підходу, то він дозволяє уточнити структуру моральності, зміст її компонентів, детермінанти розвитку. Вивченню цих аспектів присвячені роботи багатьох вітчизняних психологів: Л.Божович, Д.Ельконіна, О.Запорожець, О.Леонтєва, В.Мухіної, С.Рубінштейна, Є.Субботського, С.Якобсон та ін.

У вітчизняних дослідженнях моральний розвиток як самостійна психологічна проблема особливо починає привертати увагу вчених в 70-ті роки ХХ ст. В останні десятиліття стали інтенсивно проводитися експериментальні психологічні дослідження з цієї проблеми. У даний період з'являються роботи, присвячені проблемі періодизації морального розвитку особистості (В.Блюмкін, А.Зосимовський, Б.Ніколаєвич та ін.).

Так, А.Зосимовський здійснив спробу розробити вікову періодизацію морального розвитку людини на основі виділення якісних новоутворень у моральній сфері особистості. На його думку, весь процес морального розвитку дитини ділиться на три етапи, кожний з яких, у свою чергу, представлений двома своєрідними періодами.

Перший етап – етап пристосувально-реактивної поведінки – охоплює дитинство й переддошкільне дитинство. Це стадія фор-

мування в дітей певних передумов для власних моральних дій, час передморального розвитку. В середині першого етапу виділяють два періоди: сенсорного й узагальнено-вербального реагування на моральні вимоги. Другий етап – це етап репродуктивної моральної активності, що охоплює дошкільний і молодший шкільний вік, характеризується формуванням у дитини первісної готовності добровільно, на основі елементарної усвідомленості змісту моральних вимог, підкоряти їм свою поведінку, ставити «потрібно» вище за «хочу». Дошкільний період другого етапу цікавий тим, що тут вперше з'являються паростки довільної позитивної поведінки й вимоги «потрібно – не можна» починають проявлятися в якості внутрішніх вимог дитини до себе й інших. Другий період – це період власне морального розвитку дитини. Тут уточнюються моральні орієнтації, глибшають моральна свідомість і моральна воля, збагачується зміст почуття обов'язку. У молодших школярів підвищується стійкість моральної поведінки. Однак у цьому віці діти ще не здатні формувати власні моральні переконання. У цьому віці, на думку автора, дітям властива відносна несамостійність морального мислення й більша сугестивність.

Третій етап морального розвитку особистості, охоплює підлітковий і юнацький вік і є етапом моральної самодіяльності особистості. На цьому етапі відбувається цілком усвідомлюване підпорядкування своєї поведінки моральним принципам. Основне новоутворення періоду – самосвідомість, відносно автономні моральні погляди й переконання. Для підлітка характерним є критичне засвоєння норм поведінки. Для юнацького періоду морального становлення особистості характерне формування морального світогляду. У цьому віці підсилюється етичний критицизм, виникає потреба в критичній переоцінці й переосмисленні раніше сприйнятого [4].

В.Блумкін висунув гіпотезу про основні рівні розвитку індивідуальної моральної свідомості. На його думку, моральний розвиток можна умовно розділити на доморальний рівень і власне моральний рівень. Доморальний рівень охоплює період від народження дитини до перших проявів її моральної свідомості. Далі з'являються три рівні власне морального розвитку особистості й становлення її моральної свідомості: рівень елементарної моральності; рівень самолюбства; рівень совісті [3].

У вітчизняній психології походження, функціонування структури моральних феноменів досліджується досить давно. У

роботах Л.Божович, Д.Ельконіна, С.Рубінштейна сформульовано положення, що розкриває моральний розвиток дитини як результат інтеріоризації соціальних норм діяльності й відносин. У руслі теорії діяльності (Д.Ельконін, О.Запорожець, О.Леонтьєв та ін.) моральний розвиток виступає як присвоєння дитиною моральних норм, їх узагальнення й перетворення у внутрішні «моральні інстанції». У межах даної теорії одержали розвиток ідеї Л.Виготського про соціальну природу психіки дитини [3; 4].

Отже, увага до проблеми генезису моральної сфери особистості не випадкова, оскільки пошук витоків моральності належить до магістральних шляхів психологічної науки. Саме розвиток моральної сфери лежить в основі особистісного розквіту людини, яка детермінує реалізацію особистісних програм як інтерпсихічного, так і інтрапсихічного спрямування.

Формулювання цілей статті. Метою статті є висвітлення результатів апробації експериментальної програми морального розвитку учнів ПТНЗ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для дослідження особливостей морального розвитку учнівської молоді закладів професійно-технічної освіти було розроблено експериментальну програму. На першому етапі проведено діагностичне обстеження з метою виявлення особливостей морального розвитку учнів ПТНЗ. Другий етап – розробка і апробація психологічного тренінгу морального розвитку особистості. А третій етап – повторне психодіагностичне дослідження. Апробація програми на практиці здійснювалася в ході формувального експерименту протягом року в умовах діяльності Мукачівського професійно-аграрного ліцею імені М.Данканича, Вищому професійному училищі № 3 м. Мукачево та Мукачівському професійному ліцеї сфери послуг.

Перший етап експериментального дослідження: виявлення соціально-психологічних установок і смисложиттєвих орієнтацій учнів ПТНЗ.

Соціально-психологічні установки, які відображають особливості морального розвитку учнів ПТНЗ, було вивчено за допомогою стандартизованого тесту «Методика діагностики соціально-психологічних установок особистості в мотиваційно-потребовій сфері О.Потьомкіної» [6]. Мета методики – виявлення ступеня виразу соціально-психологічних установок, спрямованих на «альтруїзм-егоїзм», «процес-результат», «свобода-влада», «труд-гроші». Результати (площини з середніми значеннями) представлені на рис. 1 і 2.

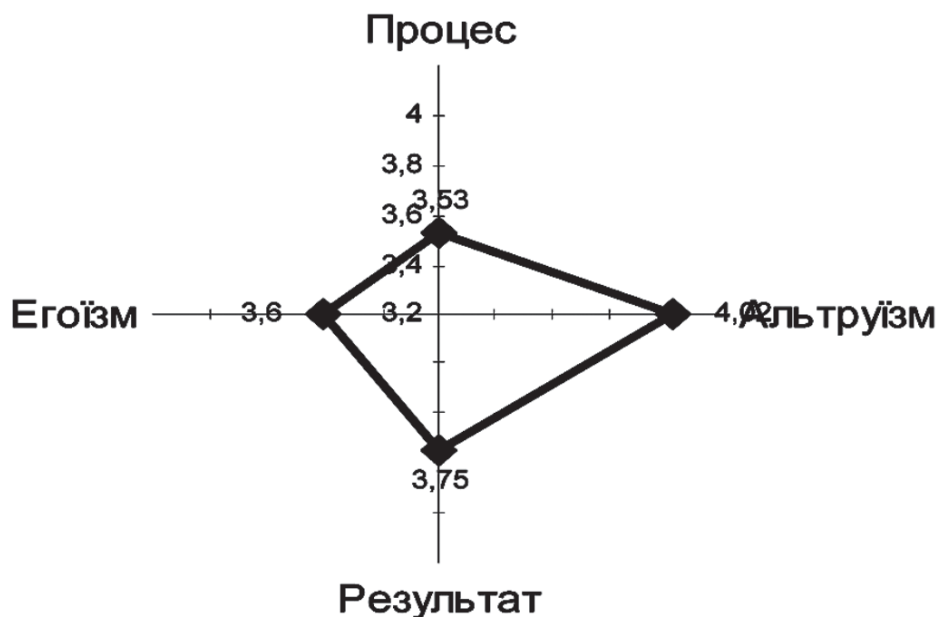

Рис. 1. Ступінь виразу соціально-психологічних установок учнів ПТНЗ

Площина «орієнтація на результат і орієнтація на альтруїзм» характеризує життєвий стиль, який поєднує як прагматизм, орієнтацію на досягнення, здатність бачити життєву перспективу і цільові орієнтири, так і традиційні моральні та гуманістичні цінності турботи про людей, взаємодопомоги, взаєморозуміння, відображаючи як раціональне, прагматичне, так і емоційне відношення до життя.

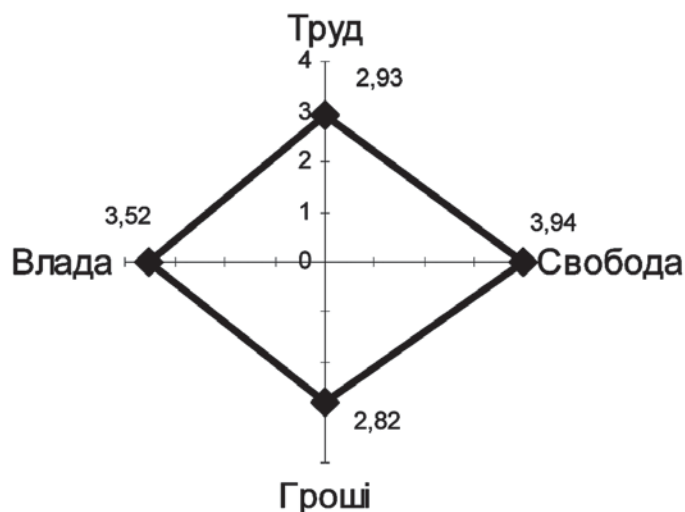

Рис. 2. Ступінь виразу соціально-психологічних установок учнів ПТНЗ

Площина «орієнтація на труд і орієнтація на свободу» відображає моральну свідомість, де свобода і незалежність виступають домінуючими цінностями особистості. Свобода – цінність

постіндустріального суспільства. Вона пов'язана з гедоністичним стилем життя. Орієнтація на труд характеризує спрямованість особистості на активно-діяльне відношення до дійсності. Сутність даної ціннісної площини полягає в можливості вільного діяльного перетворення реальності, автономної і автентичної реалізації свого особистісного потенціалу. Однак, слід відзначити, що розбіжності між даними показниками незначні, що вказує на тенденцію до невизначеності морального вибору між владою і свободою, трудом і грошима.

Для дослідження особливостей смисложиттєвих орієнтацій учнівської молоді ПТНЗ застосовано методикю «Тест смисложиттєвих орієнтацій (СЖО)» Д.Леонтьєва [2]). В таблиці 2 представлені результати порівняльного аналізу показників з даними середніх показників за тестом (стандартні показники за методикою).

Показники середніх значень за даними дослідження наближаються до стандартних середніх показників за оригінальною методикою. Показник за параметром «Локус контролю – Я» свідчить про достатньо високий рівень інтерналізації власної поведінки учнів ПТНЗ, про сформовані уявлення про себе як сильну особистість, яка має достатню свободу вибору, щоб побудувати своє життя відповідно до своїх цілей, планів та уявлень про її смисл. Однак існує тенденція до зниження показника за параметром «Локус контролю життя», що саме пов'язано з проявами кризи ідентичності і ціннісного конфлікту цього вікового періоду. Так, з одного боку, учні ПТНЗ схиляються до уявлень про себе як людини, що спирається на внутрішні фактори і потенційні можливості власної особистості в досягненні мети, реалізації планів, конфліктних ситуаціях. З другого боку, збільшення тенденції до песимістичного, фаталістичного екзистенційного сприйняття дійсності призводить до посилення невизначеної життєвої позиції, а низький рівень осмисленості життя характеризує слабкий рівень усвідомленості як власних ціннісно-смилових орієнтирів, так і когнітивної складності образу світу в груповій свідомості учнів ПТНЗ.

Таблиця 1

Показники смисложиттєвих орієнтацій учнів ПТНЗ

	Дані тесту	Середні значення
Ціль в житті	29.50	31.14
Процес життя	27.75	29.95
Результат	24.37	24.38

Локус контролю Я	23.85	19.86
Локус контролю життя	25.88	29.42
Загальний показник ОЖ	92.52	99.43

На другому етапі реалізації експериментальної програми учні брали участь у психологічному тренінгу морального розвитку. Мета тренінгу полягала у трансформації ціннісно-сміслових установок учнів щодо моральності та морального розвитку, активізації моральної самосвідомості, ознайомлення з моральними принципами співіснування людства та оволодіння навичками реалізації вироблених моральних переконань у повсякденній поведінці та вчинках.

Програма тренінгу морального розвитку розрахована на п'ятнадцять занять тривалістю 2 навчальні години кожне. Заняття проводилися два рази на тиждень.

Тренінг морального розвитку складався з трьох послідовно реалізованих блоків: 1) ціннісно-мотиваційного, 2) інформаційно-пізнавального, 3) поведінково-результативного.

Кожний блок тренінгу духовно-особистісного розвитку мав на меті конкретні завдання. До завдань ціннісно-мотиваційного блоку було віднесено:

- 1) знайомство учасників тренінгу, прийняття цінності кожної особистості;
- 2) створення мотивації учасників на активну та толерантну співпрацю у тренінговій групі;
- 3) вироблення та усвідомлення учасниками принципів і правил взаємодії в групі;
- 4) створення позитивної психологічної атмосфери між учасниками (довіри, прийняття, емпатії).

До завдань інформаційно-пізнавального блоку було віднесено:

- 1) активізацію інтересу учасників до моральних норм і принципів як сучасності, так і стародавніх часів;
- 2) активізацію у моральному самопізнанні, розкритті моральних потреб особистості;
- 4) вироблення власних правил моральної взаємодії з оточуючими та співвіднесення їх із загальнолюдськими цінностями;
- 5) пізнання особистісних вольових здібностей та можливостей емоційної саморегуляції.

До завдань поведінково-результативного блоку віднесено:

- 1) вироблення поведінки, відповідної до обраної та усвідомленої системи власних моральних цінностей;

2) накреслення моральних вчинків та їх апробація в тренінговій взаємодії;

3) пошук і моделювання форм перенесення елементів моральної поведінки в існуючі соціальні умови.

Під час проведення тренінгу за участю самих учасників готувалося і проводилося чаювання, що сприяло неформальному спілкуванню, виникненню довіри, дружньої атмосфери і об'єднанню групи, дозволяло молодим людям проявити реальну турботу один про одного. Цей елемент був особливо важливим на початку занять, оскільки учні звикли до іншого типу стосунків, називали один одного по прізвищу або прізвищу, незважаючи на те, що провчилися разом вже декілька років.

У ході проведення тренінгових занять ми використовували такі методи та прийоми: бесіду, структуровану групову дискусію, метод групового обговорення проблемних ситуацій, візуальне, рольове програвання різних ситуацій морального змісту, практичні вправи з образними системами, спрямовані на усвідомлення моральних почуттів (відповідальності, совісті тощо).

Тренінгові вправи обиралися з використанням практичних напрацювань А.Грецова [1], В.Ромека [7], К.Фопеля [10], Н.Хазратової, Н.Хрящевої, М.Шевченко [5] та ін.

До приміщення, де проводився тренінг, висувалися такі вимоги: простора кімната, стільці (за кількістю учасників і ведучого), розміщені в центрі кімнати у формі кола, декілька столів для роботи в мікрогрупах.

План тренінгу морального розвитку учнів ПТНЗ поданий у таблиці 2.

Таблиця 2

Програма тренінгу морального розвитку учнів ПТНЗ

Основні тематичні блоки	Тематика занять	Кількість годин
І. Ціннісно-мотиваційний	1. Вступне заняття. Знайомство учасників тренінгу. Умови співпраці у тренінговій групі.	2
	2. Цінність особистості та особистісних стосунків.	2
	3. Моральність – умова міжлюдської взаємодії.	2
	4. Довіра, прийняття та емпатія як основа моральних стосунків.	2
	5. Створення позитивної психологічної атмосфери між учасниками.	2

II. Інформаційно-пізнавальний	1. Моральні норми і принципи сучасності та стародавніх часів.	2
	2. Психологічні засоби самопізнання моральних цінностей особистості.	2
	3. Правила моральної взаємодії з оточуючими.	2
	4. Вольові здібності особистості.	2
	5. Морально-емоційна саморегуляція особистості	2
III. Поведінково-результативний	1. Вироблення поведінки на основі моральних цінностей.	2
	2. Моральні зобов'язання особистості.	2
	3. Моральні вчинки.	2
	4. Моральний досвід.	2
	5. Завершальне заняття	2
Загальна кількість годин		30

На третьому етапі було проведено повторне психодіагностичне дослідження (контрольний експеримент) за методиками СЖО Д.Леонт'єва і методики діагностики соціально-психологічних установок особистості в мотиваційно-потребовій сфері О.Потьомкіної (таблиці 3 і 4).

Таблиця 3

Порівняльний аналіз показників соціально-психологічних установок учнів ПТНЗ до і після формувального експерименту

Соціально-психологічні установки	Перше тестування	Друге тестування
Альтруїзм	4.02	4,76
Егоїзм	3.60	2,54
Процес	3.53	2,68
Результат	3.75	4,03
Труд	2.93	3,85
Гроші	2.82	2,52
Влада	3.52	2,95
Свобода	3.94	4,20

Таблиця 4

Порівняльний аналіз показників смисложиттєвих орієнтацій учнів ПТНЗ до і після формувального експерименту

	Перше тестування	Друге тестування	Середні значення
Ціль в житті	29.50	31.45	31,14

Процес життя	27.75	27.85	29,95
Результат	24.37	26.24	24,38
Локус контролю Я	23.85	22.98	19,86
Локус контролю життя	25.88	27.85	29,42
Загальний показник ОЖ	92.52	98.55	99,43

Як видно з аналізу результатів повторного психодіагностичного дослідження, формувальний експеримент (психологічний тренінг морального розвитку особистості) має певні позитивні результати у формуванні моральних установок особистості. Так, значно підвищився показник установки на альтруїзм і зменшився показник егоїзму, що свідчить про тенденцію формування гуманістичної моральної позиції особистості учнів, які взяли участь в експериментальній програмі. Та ж тенденція спостерігається в площині «труд-гроші», що вказує на переорієнтацію мотивації учнів на досягнення матеріального добробуту завдяки практичній і професійній діяльності. Гроші виступають як засіб, а не мета і результат. Збільшився показник соціально-психологічної установки на свободу і незалежність. Слід зазначити, що загальний показник осмислення життя значно підвищився, що свідчить про усвідомлення власної моральної позиції і вироблення поведінки, відповідної до обраної та усвідомленої системи власних моральних цінностей, про готовність перенесення набутих в тренінгу навичок моральної поведінки в існуючі соціальні умови.

Висновки і перспективи подальших досліджень. При розробці експериментальної програми морального розвитку учнів ПТНЗ слід зважати на необхідність дотримання таких вимог: брати до уваги початковий рівень морального розвитку кожного учня; забезпечити моральний вплив на учнів з боку учнівського колективу; зважати на наявність моральних прикладів у референтному для учнів соціальному середовищі; організувати залучення молоді до соціально-корисних проектів; сприяти узгодженню морального впливу сім'ї та психолого-педагогічного персоналу ПТНЗ; сприяти орієнтації діяльності психологічної служби закладу на допомогу учням у моральному самовизначенні, становленні активної життєвої позиції; знаходити інноваційні форми та методи психологізації навчально-виховного процесу ПТНЗ.

Список використаних джерел

1. Грецов А.Г. Тренинг общения для подростков / А.Г. Грецов. – СПб.: Питер, 2008. – 160 с.
2. Леонтьев Д.А. Тест смысложизненных ориентаций / Д.А. Леонтьев. – М.: Смысл, 2000. – 18 с.

3. Павелків Р.В. Розуміння морального розвитку особистості у руслі психологічної парадигми / Р.В. Павелків // Філософія. Педагогіка. Суспільство: Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. – 2012. – Випуск 2. – С. 324–339.
4. Павелків Р.В. Феноменологія морального розвитку особистості: детермінація, механізми, генезис: Монографія / Р.В. Павелків. – Рівне: Волинські обереги, 2009. – 368 с.
5. Психогимнастика в тренінге // Практическая психодиагностика. Методики и тесты / Д.Я.Райгородский. – Самара: «БАХРАХ-М», 2002. – 672 с.
6. Ромек В.Г. Тренинг уверенности в межличностных отношениях / Владимир Георгиевич Ромек. – СПб.: Речь, 2005. – 175 с.
7. Савчин М.В. Моральна свідомість та самосвідомість особистості: монографія / М.В. Савчин. – Дрогобич: РВВ ДДПУ імені Івана Франка, 2009. – 288 с.
8. Табачук Ю.В. Моральна свідомість особистості: психологічні виміри аналізу / Ю.В. Табачук // Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С.Костюка НАПН України. Проблеми сучасної психології. – 2011. – Випуск 13. – С. 497–506.
9. Фопель К. На пороге взрослой жизни: Психологическая работа с подростковыми и юношескими проблемами. Ценности, цели и интересы. Школа и учеба. Работа и досуг / Клаус Фопель; пер. с нем. – М.: Генезис, 2008. – 208 с.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Hrecov A.H. Trening obshenija dla podrostkov / A.H. Hrecov. – SPb.: Piter, 2008. – 160 s.
2. Leontjev D.A. Test smislozyznennyh orijentacij / D.A. Leontjev – M.: Smysl, 2000. – 18 s.
3. Pavelkiv R.V. Rozuminna moralnoho rozvitku osobystosti u rusli psyholohicnoji paradygmy / R.V. Pavelkiv // Filosofija. Pedagogika. Suspilstvo: Zbirnyk naukovykh prac' Rivnenskoho derzavnogo humanitarnoho universytetu. – 2012. – Vypusk 2. – S. 324–339.
4. Pavelkiv R.V. Fenomenologija moralnoho rozvytku osobystosti: determinacija, mehanizmy, henezys: Monohrafija / R.V. Pavelkiv – Rivne: Volynski oberehy, 2009. – 368 s.
5. Psihohimnastika v treninge // Prakticeskaja psihodiagnostika. Metodiki i testy / D.J.Rajhorodskij. – Samara: «BAHRAH-M», 2002. – 672 s.

6. Romek V.G. Trening uverenosti v mezlicnostnyh otnoshenijah / Vladimir Georgijevich Romek. – SPb.: Rec', 2005. – 175 s.
7. Savchyn M.V. Moralna svidomist' ta samosvidomist' osobystosti: monografija / M.V. Savchyn. – Drohobych: RVV DDPU imeni Ivana Franka, 2009. – 288 s.
8. Tabachuk J.V. Moralna svidomist' osobystosti: psyholohichni vymiry analizu / J.V. Tabachuk // Zbirnyk naukovykh prac' K-PNU imeni Ivana Ohijenka, Instytutu psyholohiji im. H.S.Kost'uka NAPN Ukrajinu. Problemy suchasnoji psyholohiji. – 2011. – Vypusk 13. – S. 497–506.
9. Fopel' K. Na poroge vzrosloj zyzni: Psihologiceskaja rabota s podrostkovymi i junosheskimi problemami. Cennosti, celi i interesy. Shkola i uchoba. Rabota i dosug / Klaus Fopel'; per. s nem. – M.: Henezis, 2008. – 208 s.

E.M.Popovych. Young students' moral development peculiarities in the vocational education system: an experimental study results. The article deals with the theoretical concept of the personality moral development in the psychological paradigm. The opinions of scientists who dealt with the problem of moral development were considered. In particular the origin, the structure functioning of the moral phenomena within the sphere of national psychological researches have been taken into consideration. The problems of the youth moral development in vocational schools were clarified. The psycho-pedagogical conditions of students' moral development in vocational education are analysed.

In the article the program of experimental work on the study of student youth's moral development peculiarities at vocational schools has been presented. A program of personality moral development psychological training is worked out. The results of experimental study of students' moral development in the vocational schools are given. The study distinguished psycho-pedagogical conditions conducive to moral development of vocational students.

The program of psychological training of the personality moral development is represented. The came to the conclusion that the effectiveness of psychological training depends on the positive results in the formation of moral attitudes of the individual.

The requirements necessary for the effective realization of the students' moral development program in vocational school are formulated.

Key words: personality moral development, moral education, integral orientation, psychological methods of moral consciousness, social and psychological attitudes, meaning of life orientations, psychological training, psycho-pedagogical conditions.

Отримано: 22.09.2013 р.